

³¹ Грушевський О. По катастрофі 1708 р. Воєнні роботи // Записки НТШ. — 1907. — Кн. VI. — С. 21–35.

³² Грушевський А. К судьбе «Исторіи Руссов»: Эпизод из украинской историографии XIX в. // Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца. — Кн. XIX, в. II. — К., 1906. — С. 51–70.

³³ Грушевський А. К характеристике взглядов «Исторіи Руссов» // Известия Отделения русского языка и словесности АН. — Т. XIII, Кн. I. — СПб., 1908. — С. 396–427.

³⁴ Грушевський О. З початків нової української історіографії // Україна. — 1914. — Кн. II. — С. 57–63.

³⁵ Там само. — С. 58.

³⁶ Грушевський А. Из харьковских лет Н. И. Костомарова. — СПб., 1908. — 65 с.; Ранние этнографические работы Н. И. Костомарова. — СПб., 1911. — 44 с.; До статті Костомарова про федеративний лад старої Русі // Україна. — 1928. — Кн. III. — С. 50–57; Историчні статті Костомарова в «Основі» // Україна. — 1928. — Кн. IV. — С. 72–90.

³⁷ Грушевський А. Н. Маркевич: Из прошлого украинской литературы и этнографии. — СПб., 1911. — 82 с.

³⁸ Грушевський О. З етнографічних студій Ів. Франка. — К., 1918. — 8 с.

³⁹ Грушевський О. Историчні студії П. О. Куліша // Літ. наук. вісник. — 1919. — Кн. VII–IX. — С. 78–108.

⁴⁰ Грушевський А. Из жизни украинской интеллигенции 30-х годов. — Петроград, 1916. — 10 с.

⁴¹ Грушевський О. З настроїв і думок Кирило-мефодіївського братства // Україна. — 1914. — Кн. I. — С. 71–77.

⁴² Грушевський О. Рец. на : Струве П. Крепостное хозяйство. Исследования по экономической истории России в XVIII–XIX в., Москва, 1913, ст. 340 // Україна. — 1919. — Кн. I. — С. 139–140; Рец. на: Мякотин В. А. Очерки социальной истории Украины в XVII–XVIII вв. Прага 1924–1926, том I, вып. I–III, с. 288+266+220 // Україна. — 1924. — Кн. 4. — С. 144–145.

Надія Павловська

ВПЛИВ О. С. ЛАППО-ДАНИЛЕВСЬКОГО НА ФОРМУВАННЯ СВИТОГЛЯДНИХ ТА НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ В. І. ВЕРЕТЕННИКОВА

Видатний науковець, історик, педагог, який в 1920–1930-ті роки став основоположником українського архівознавства — Василь Іванович Веретенников народився 21 серпня (2 вересня) 1880 р. у російському місті Воронежі. Його батько, Веретенников Іван Васильович, одержав освіту в Санкт-Петербурзькому університеті, який закінчив як кандидат природничих наук. Воронежськими повітовими земськими зборами був обраний 13 жовтня 1876 р. почесним мировим суддею, 20 квітня 1879 р. — членом Воронежської міської управи, протягом 1881–1882 рр. входив до складу Воронежського у справах селянських присутствія. Міська дума Воронежа 20 грудня 1884 р. обрала І. В. Веретенникова товаришем директора міського банку¹. Вдало складалося його особисте життя. 1 листопада 1879 р. у віці 32 років він взяв шлюб з дочкою статського радника Фелікса Йосиповича Серимона — Єлизаветою Феліксівною². Згодом в заможній та освіченій родині підростав син — Василь. Як показує наше дослідження, він одержав належне виховання, був оточений любов'ю та увагою, які сприяли формуванню духовно ба-

гатої, всебічно розвиненої особистості. Про атмосферу, що панувала в родині, про стосунки між батьками і сином можемо судити на підставі тих нечисленних документів і свідчень сучасників подій, які дійшли до нас у вигляді спогадів, листів.

Надзвичайно цінний у цьому відношенні лист Євдокії Григорівни Белицької, яка, за її словами, протягом 30 років працювала у родині Веретенникових. «Какие это были прекрасные, благородные люди... Он очень любил мать», — пише вона у листі до спільного знайомого, мистецтвознавця П. С. Корнилова. Відданість, працю, турботу цієї жінки В. І. Веретенников цінував у найскрутніші періоди життя, коли і самому було непросто проіснувати. Залишавши Харків, В. І. Веретенников до самої війни прислав Є. Г. Белицькій пенсію та кошти на ремонт і опорядження могил батька і матері, похованих у Харкові на міському кладовищі³.

Про духовну близькість В. І. Веретенникова з батьком свідчать два його листи, написані в грудні 1910 р. перед захистом магістерської дисертації⁴. Відчувається, що батько в курсі

VII. Персоналії

всіх синових справ. А син розуміє і цінує батькову думку, увагу до себе. Він детально розповідає про свої зустрічі у ці дні, про тих, хто буде присутнім на захисті. Листи зовсім не сентиментальні, навпаки — досить ділові, конкретні. Син не обтяжує батька своїми хвилюваннями чи переживаннями, навпаки — переконує, що все гаразд, «все готово и налажено»⁵.

Ставлення В. І. Веретенникова до матері зрозуміле з його нетерплячого очікування її приїзду: «Сегодня мама выехала ведь, или завтра?»⁶. Після успішного захисту наукової роботи, що була високо оцінена, того ж дня В. І. Веретенников разом з матір'ю — Єлизаветою Феліксівною — надсилають до Харкова телеграму Івану Васильовичу: «Вася получил степень магистра и много похвал. Наша радость омрачается только твоим отсутствием. Поздравляем тебя, дорогой»⁷.

Освіту В. І. Веретенников здобув у 1-й Тифліській класичній гімназії, після закінчення якої продовжив навчання у Санкт-Петербурзькому університеті. В часи студентства був учнем видатного російського історика того часу — О. С. Лаппо-Данилевського. Він мав надзвичайно великий вплив на «многих современников, ставших гордостью отечественной историографии»⁸. Університетська молодь захоплювалась його лекціями з методології історії та російської історіографії. В. І. Веретенников впродовж всього навчання відвідував «семинарий по древнерусскому частному акту», де панувала атмосфера напруженої інтелектуальної праці, пошуку, творчої думки. Як зазначав відомий історик О. Є. Пресняков, що був сучасником тих подій, О. С. Лаппо-Данилевський ставив перед учнями ті самі завдання, які були черговими в його особистих заняттях, і в процесі роботи розкривав перед ними ті методичні прийоми, якими сам послуговувався в науковій праці «и его влияние определило для многих из них — самые приёмы их мышления и даже всю их философско-этическую настроенность»⁹.

Перехід до років університетського студентства, очевидно, не став якимось переломом чи крутим поворотом у житті В. І. Веретенникова. Відбувалося органічне зростання, розвиток особистості. Про певну боротьбу з собою і обставинами життя свідчить хоча б рішення В. І. Веретенникова змінити профіль навчання — перейти з фізико-математичного на історико-філологічний факультет. Саме у цей період у його житті з'являється О. С. Лаппо-

по-Данилевський. Згодом він стане для молодого дослідника історії «дорогим учителем», а спочатку були дні, місяці, роки серйозної, напруженої, копіткої спільної роботи. В цій праці учень поступово приходив до розуміння тих наукових положень, які викладав учитель. Відчувши глибоку душевну красу цієї видатної людини, стане вдячним шанувальником і послідовником О. С. Лаппо-Данилевського. Щоб пролити більше світла на період юнацького становлення й змужніння В. І. Веретенникова, зрозуміти, які чинники впливали на формування його наукового світогляду, моральних та етичних цінностей, розглянемо окремі віхи життя людини, яка значною мірою сформувала свідомість юнака — О. С. Лаппо-Данилевського.

О. С. Лаппо-Данилевський народився і провів дитинство в освіченій дворянській родині. Закінчив 1882 р. із золотою медаллю гімназію у Сімферополі, де його батько служив віце-губернатором. Освіту продовжив у Петербурзькому університеті на історико-філологічному факультеті. Етапи біографії вченого багато в чому співпадають з життєвим шляхом В. І. Веретенникова.

О. С. Лаппо-Данилевський сформувався як особистість ще в ранні дитячі роки, дитинство його складалося так, що «вроджені зерна не сохли, а проростали»¹⁰. Серед основних, ще з юних років сформованих якостей, сучасники визначали любов до природи, інтерес до знань, релігійність, любов до музики. І. М. Гревс, який багато років був другом вченого і добре знав його, писав, що основна риса О. С. Лаппо-Данилевського — це незмінна принциповість, «всегда за идею и по идее»¹¹. Він був людиною, яка не змарнувала жодної години, праця була його другою натурою «в силу небывалой выдержки с юных лет»¹². В університеті О. С. Лаппо-Данилевський вражав не лише однокурсників, але й старших товаришів і професорів «своей ученостью и изумительно серьезным складом всей своей фигуры»¹³. Дворянське виховання в ньому залишило деяку «чопорность, педантическую чистоплотность, благообразие манеры обращения, корректность туалета, но, главное, хорошее знание иностранных языков, знакомство с Европой и тяга к культуре»¹⁴.

Навесні 1886 р. Лаппо-Данилевський закінчив університет і був залишений при ньому (на кафедрі російської історії) для приготування до професорського звання. В 1890 р. успішно захистив магістерську дисертацію на

тему «Организация прямого обложения в Московском государстве со времен смуты до эпохи преобразований». Восени 1890 р. О. С. Лаппо-Данилевський у званні приват-доцента розпочав викладацьку діяльність в Петербурзькому університеті. Спочатку він читав лекції з історії станів, згодом — з історії Росії XVIII ст., російської історіографії, дипломатики, філософських проблем суспільних наук. 1906 р. йому було доручено читати обов'язковий для студентів курс «Методологія історії», який супроводжувався семінарськими заняттями. Багато років учений керував науковим гуртком на історико-філологічному факультеті. Крім університету, викладав у приватній гімназії Тагацевої, в Тенишевському училищі, в Історико-філологічному інституті, де в 1891 р. був обраний екстраординарним професором.

4 грудня 1899 р. О. С. Лаппо-Данилевський був обраний ад'юнктом Академії наук, 6 квітня 1902 р. — екстраординарним, а 5 лютого 1905 р. ординарним академіком. В Академії наук очолив підготовку публікацій архівних документів XIV–XVIII ст., регулярно брав участь у роботі Археографічної комісії й Археографічного товариства, спрямовував роботу губернських вчених і архівних комісій.

О. С. Лаппо-Данилевський користувався великим авторитетом в колах міжнародної наукової громадськості. Він був членом Міжнародної асоціації академій і Міжнародного соціологічного інституту, делегатом перших міжнародних історичних конгресів тощо¹⁵. Різноманітна науково-організаційна, археографічна, педагогічна діяльність успішно поєднувалася у нього з науково-дослідницькою роботою.

Незмінний інтерес у читачів викликали його конкретно-історичні дослідження, основані на широкому архівному матеріалі: «Критические заметки по истории народного хозяйства в великом Новгороде и его области за XI–XV вв.» (1895), «Очерк внутренней политики императрицы Екатерины II» (1898), «Русские промышленные и торговые компании в первой половине XVIII века. Исторический очерк» (1899), «Розыскания по истории прикрепления крестьян в Московском государстве XVI–XVII вв.» (1901), «Служилые кабалы позднейшего типа» (1909) та ін. Серед праць вченого найбільшу увагу викликала до себе «Методология истории» (1910), яка неодноразово перевидавалася в дореволюційній Росії.

О. С. Лаппо-Данилевського поважали, дуже багатьом він імпував, але загальною симпатією не користувався та й зовсім до неї не прагнув. При поверховому знайомстві він справляв враження холодної, замкнуто-недосяжної, гордовитої людини. Однак у натурі О. С. Лаппо-Данилевського ті, хто його близько знав, відкривали постійне альтруїстичне горіння, прагнення до єдності з усім навколишнім світом, вміння знайти радість у щасті ближніх: «участие в счастье других нравственно выше, чем участие в несчастье»¹⁶.

Споглядальна, «кабінетна» натура (за власним висловом вченого) О. С. Лаппо-Данилевського ставала діяльною й активною, коли він був зайнятий «професорською роботою». Він не полишав цю працю до кінця життя, радість в учнях підтримувала й надихала його. У спілкуванні з ними зникали зовнішні мало симпатичні риси О. С. Лаппо-Данилевського — холодна стриманість, відстороненість. Спілкування з учнями було однією з найважливіших частин життя О. С. Лаппо-Данилевського. Тут відкривалися не лише всі складні риси його натури, але і все її багатство. Професор здавався спочатку суворим і невідступним, його лекції — важкими для сприйняття й розуміння, вимоги щодо рівня знань ставилися дуже високі. Виникало напруження, що ґрунтувалося на недосяжності й нерозумінні. Але поступово він знаходив шлях до своїх слухачів, не знижуючи наукового рівня занять з ними, не зменшуючи вимогливості. Вчитель ніколи не шкодував часу для спілкування з вихованцями. Не обмежувався лекціями, семінарами чи окремими порадами. Двері його дому, що були щільно зачинені для необов'язкових відвідин, завжди радо приймали учнів, які потребували підтримки.

Період навчання В. І. Веретенникова у Санкт-Петербурзькому університеті (1899–1904) співпадає з роками розквіту й визнання наукової діяльності О. С. Лаппо-Данилевського, який у своїй роботі ставив і вирішував принципові питання теорії, методології й техніки історичної науки. В центрі наукових інтересів О. С. Лаппо-Данилевського — дослідження суспільного життя Росії XVIII ст., матеріальних і духовних факторів культури цієї епохи. Саме в той час, як вважав учений, «завязывались те узлы, которые приходилось распутывать или еще более запутывать в настоящее время. От того, как мы будем понимать это время, зависит многое в настоя-

VII. Персоналії

щем и будущем, а между тем это время и остается почти неизвестным»¹⁷.

О. С. Лаппо-Данилевський разом із своїми учнями провів багаторічну роботу зі складання наукового каталога опублікованих приватних актів Московського періоду. Вчений неодноразово підкреслював особливу значимість цього важливого матеріалу, який був надзвичайно мало використаний для вивчення минулого. Саме недостатньою розробленістю матеріалів приватно-правових актів і недоступністю їх для широкого використання при написанні історії суспільного життя Росії науковець пояснював односторонню перевагу в російській історіографії праць із політичної історії та обмеженість наукової літератури з історії цивільного права. Вирішити завдання про збагачення і поглиблення історичної науки вчений передбачав шляхом дослідження значного масиву недосліджених приватно-правових актів. Завдання було новим і складним. Необхідно було зібрати матеріал, що був розкиданий по багатьох виданнях (а значною мірою і не був опублікований), описати, класифікувати. «Мало того, дипломатику частных актов, почти не затронутую в русской научной литературе, да очень мало разработанную в европейской археографии, приходилось создавать заново. И эту сложную задачу, как требующую по самому существу многолетней коллективной работы, поставил А. С. Лаппо-Данилевский перед своим семинарием»¹⁸. Вчений створив справжню наукову школу, а робота над вивченням документів виросла у розробку самих методів російської дипломатики: учні набували вміння читати, досліджувати, критично оцінювати текст, вичленовувати його складники, характеризувати форму й зміст документа.

За свідченням сучасників, О. С. Лаппо-Данилевський вносив у наукову роботу глибоку щирість та етичну настроєність. Цими рисами визначалась його роль як університетського викладача і наукового діяча. Як зазначає сучасний дослідник творчості О. С. Лаппо-Данилевського А. О. Чернобаев, сильною стороною вченого було прагнення залучити слухачів до наукового пошуку, до вирішення конкретних дослідницьких завдань. Товариська атмосфера, що панувала на заняттях, присутній там дух творчості справляли надзвичайне враження на слухачів¹⁹.

Сприйняття В. І. Веретенниковим свого вчителя почалося з не до кінця усвідомленого визнання авторитету відомого науковця. Цьо-

му сприяла та шаноблива атмосфера, яка завжди виникала в присутності вченого, загальне визнання його енциклопедичних знань, наукового потенціалу, вміння і бажання вести складний науковий пошук в малодосліджених напрямках історичної науки.

В. І. Веретенников згадував, як, задумавши перейти з математичного відділення фізико-математичного факультету на історико-філологічний факультет того ж Петербурзького університету, одним із перших імен, які він почув від знайомих студентів-філологів, було ім'я О. С. Лаппо-Данилевського²⁰. Юнака вразило те, як говорили про вченого: це була навіть і не повага, а просто схиляння перед глибиною справжньої ерудиції, присутність якої студенти «швидше вгадували, ніж могли простежити розумом»²¹.

Враження В. І. Веретенникова від першої лекції О. С. Лаппо-Данилевського з курсу російської історіографії визначили надалі його ставлення до вченого: «Не много понял я тогда в этой лекции! Одно было для меня ясно (не разумом, а скорее каким-то чувством я понял это): передо мною был настоящий ученый, и передо мной излагалась настоящая наука»²².

Перші кроки в науку В. І. Веретенников зробив на практичних заняттях семінарію О. С. Лаппо-Данилевського. Наставник відразу розпочинав зі своїми вихованцями справжню наукову роботу. Це не були учнівські вправи, а справжня велика праця. В атмосферу, що створював О. С. Лаппо-Данилевський, треба було увійти, щоб стати активним працівником. Це було не легко, але надзвичайно збагачувало тих, кому вдалося здолати перші випробування. Вчитель ніколи не нехтував міркуваннями своїх вихованців, не вдавався до тиску на них, хоча власним авторитетом міг завжди безперешкодно досягти потрібного результату. З особливою, безмежною вдячністю В. І. Веретенников згадує ту надзвичайну терпимість і притаманну вчителю делікатну чуйність, із якою він завжди ставився до «індивідуальної думки» своїх учнів.

Студентів О. С. Лаппо-Данилевського постійно захоплювала його ерудиція, яка не обмежувалась якоюсь вузькою спеціальною сферою, а охоплювала «широкие исторические перспективы». Він вражав широтою знань не лише у сфері гуманітарних наук, але й математики, музики, історії мистецтва. В семінарії він давав слухачам не окремі, вузькі,

спеціальні знання, а навчав методам наукового мислення.

Як згадує В. І. Веретенников, О. С. Лаппо-Данилевський не був блискучим лектором, не збирав великих аудиторій, де слухачів приваблює красива мова, образні висновки, блиск дотепів. Його лекції були «важкими», щоб зрозуміти їх, пересічному студенту треба було вчитися. Але «мало и очень мало кто давал своими лекциями столько, сколько давал покойный учитель!»²³. В. І. Веретенников розповідає у своїх спогадах, що О. С. Лаппо-Данилевський приносив на лекцію невеликі конспекти-замітки, в яких відображалась його підготовча робота. Але коли за цими конспектами він проводив заняття, то слухачам завжди ставало ясно, що «тут же совершается, продолжает совершаться та творческая работа по созданию тех или иных научных построений, которая еще началась в то время, когда составлялись те конспекты и наброски»²⁴. Це справляло на слухачів величезне враження. Вони не одержували готові висновки, «красиво уложенные и приглаженные», а ставали свідками і учасниками творчої наукової праці. В цьому, на думку В. І. Веретенникова, і полягала найбільша цінність лекцій О. С. Лаппо-Данилевського. Особливо збагачували молодь бесіди, які відбувались під час практичних занять. Тут студенти практично вчилися, як слід іти до пізнання істини, і прикладом для них був учитель «со всей силой своей огромной научной мысли».

Все це створювало у О. С. Лаппо-Данилевського не зовсім звичайну аудиторію. По-перше, згадує В. І. Веретенников, тут не було тієї численної публіки, яка збирається не стільки заради наукового інтересу до предмета лекції, а більше заради цікавості до популярного і легкого для розуміння лектора, по-друге, тут збиралась найбільш серйозна, підготовлена, працююча частина студентства; по-третє, аудиторія О. С. Лаппо-Данилевського відзначалась великою постійністю — слухачі надто його цінували, щоб ставитись недбало до відвідування його лекцій та практичних занять.

О. С. Лаппо-Данилевський не увійшов до історичної школи Петербурзького університету, а «поставил рядом с нею свою, особую»²⁵. На засіданнях його семінарію «по древнерусскому частному акту», де вивчалися ще не актуалізовані історичні джерела, В. І. Веретенников здобув такі необхідні справжньому історику, досліднику вміння читати документ, виокремлювати його складові, аналізувати

зміст. Він відчув смак праці з оригіналами документів, разом зі своїм наставником дійшов розуміння вагомості істинної історії, опертої на архівну інформацію.

Закінчивши повний курс навчання на історико-філологічному факультеті Санкт-Петербурзького університету, В. І. Веретенников прагнув залишитися в Санкт-Петербурзі, як писав він своєму вчителю, «чтобы иметь возможность у Вас учиться»²⁶. Але залишитися при університеті для підготовки до одержання магістерського звання В. І. Веретенникову не вдалося (на заваді став одержаний диплом другого ступеня). Справу вдалося залагодити завдяки рекомендації О. С. Лаппо-Данилевського: в грудні 1904 р. молодий історик одержав можливість для підготовки до складання магістерських іспитів при Харківському університеті²⁷. Тут не викликало заперечень бажання В. І. Веретенникова жити в Петербурзі, навпаки — в університеті підтримали цю ідею, «говоря о скудности здешней библиотеки университетской, о трудности застать там книгу и проч.; а главное — уже здесь не раз бывали случаи, что держали экзамен (магистр.), живя в других городах»²⁸, — писав він у листі до О. С. Лаппо-Данилевського і тут же з'ясував, чи не можна йому знову приєднатися до занять у семінарії.

В 1905 р. В. І. Веретенников вступив на службу до Міністерства закордонних справ. Наказом по Міністерству від 4 березня 1905 р. був зарахований до штату «с причислением к Государственному и Петроградскому Главным архивам Министерства иностранных дел»²⁹. У його послужному списку, що зберігся в Державному архіві Саратовської області Росії, є відомості про службові просування. Так, наказом від 13 травня 1905 р. В. І. Веретенников був затверджений «в чине губернского секретаря»³⁰, наказом по цільовому відомству від 30 травня 1908 р. «произведен за выслугу лет в коллежские секретари»³¹. Службові справи, які хоч і склалися цілком сприятливо, не могли задовольнити інтереси молодого історика, дати справжню поживу його інтелекту.

Маючи доступ до багатого архівного матеріалу з нової російської історії, він обирає тему для своєї дослідницької роботи (згодом була оформлена в магістерську дисертацію). Інтерес до історичних джерел з історії Росії XVIII ст., який сформувався в студентські роки на заняттях у семінарії О. С. Лаппо-Данилевського, визначив вибір ним напрямку наукової роботи, яка була присвячена історії за-

VII. Персоналії

снування, діяльності Таємної канцелярії «Петровського часу». 21 жовтня 1906 р. історик пише в листі до свого вчителя: «В связи с начатой мной работой по истории Тайной Канцелярии у меня есть маленькие заметки к истории майорских розыскных канцелярий Петровского времени. Заметки эти составлены на чистом архивном материале, причем материал приходилось отыскивать в разных местах по кусочкам. Так как, можно думать, основной фонд этих учреждений сгорел в Москве в пожаре 1737 г. Конечно, это у меня только заметки-материалы к истории майорских канцелярий — никак не более; но так как, по моему представлению, в них есть кое-какие интересные архивные данные...»³².

На нашу думку, формування В. І. Веретенникова як науковця від початку йшло двома паралельними напрямками: він зростав як історик завдяки тому, що до нього приходив досвід архівіста.

В 1908 р. В. І. Веретенников переїздить до Харкова, де працює на Вищих жіночих курсах, водночас продовжуючи підготовку до магістерських іспитів. З листа В. І. Веретенникова, адресованого 15 лютого 1909 р. професору В. Ю. Данилевичу, дізнаємося, що він продовжує творчі контакти зі своїм вчителем. Побувавши на Різдво у Санкт-Петербурзі, В. І. Веретенников одержав доручення від О. С. Лаппо-Данилевського підготувати бібліографічний огляд праць Товариства Нестора-літописця для наступного опублікування цих відомостей. Нескладна на перший погляд праця натрапила на перешкоду — потрібних видань В. І. Веретенников у Харкові, де він мешкав на той час, не знайшов. Він звернувся до професора В. Ю. Данилевича з проханням підготувати, якщо буде можливість, такий огляд, щоб потім це невелике бібліографічне резюме переслати в оригіналі до Санкт-Петербурга О. С. Лаппо-Данилевському, який очолював підготовку бібліографічного огляду російських історичних видань за 1908 рік³³. З плином часу учасники семінарію залишали університетські стіни, йшли різними дорогами і далеко не завжди могли присвятити себе спільним з учителем заняттям наукою. Але зв'язок між однодумцями не переривався.

Наступного 1909 р. В. І. Веретенников склав магістерський іспит. Як відповідально він поставився до цього випробування, свідчить лист, написаний 24 січня 1909 р. до професора В. Ю. Данилевича: «готовлюсь к экза-

мену, что берет массу сил и времени. Говоря откровенно, иногда овладевает полное отчаяние перед величиной (конечно, вполне законной!) требований, и кажется, что не хватит сил довести до конца»³⁴. Іспит, як і мало бути за такої сумлінної підготовки, склав успішно.

Тематика наукових досліджень В. І. Веретенникова була суголосна пошукам вчителя, який зумів зацікавити свого вихованця подіями історії Росії XVIII ст., прищепив смак до вивчення історії культури, проведення теоретичних розвідок з теорії історичної науки. Молодий вчений глибоко усвідомлював значення своїх наукових студій у О. С. Лаппо-Данилевського. У своєму листі до вчителя 26 жовтня 1910 р. В. І. Веретенников писав: «мое глубокое убеждение, что если что маленькое я и мог сделать, то только потому, что был Вашим учеником, прошел Вашу школу, и быть всегда достойным этой школы — мое постоянное и неизменное стремление, хотя, может быть, и не всегда достижимое по моим силам»³⁵.

Надзвичайно важлива й хвилююча подія для В. І. Веретенникова відбулася 12 грудня 1910 р. — це день публічного захисту вченим на історико-філологічному факультеті Санкт-Петербурзького університету дисертації на тему «История Тайной канцелярии Петровского времени», за яку йому було присуджено ступінь магістра російської історії (затвердження цього ступеня відбулося за рішенням ради університету 17 січня 1911 р.)³⁶. В опублікованій науковій праці В. І. Веретенников висловив подяку вчителю — О. С. Лаппо-Данилевському, наголосивши на значенні пройденної наукової школи, вдячно підкреслив, що саме йому «обязан тем положительным в научном смысле, что найдется в предлагаемой работе»³⁷.

В Санкт-Петербурзькому філіалі Архіву Російської Академії наук зберігається відзив О. С. Лаппо-Данилевського на магістерську дисертацію В. І. Веретенникова, де рецензент особливо підкреслив новизну використаних джерел, які вперше уводилися до широкого наукового обігу. Об'єктивність і вимогливість, якими славився відомий історик, не дозволила йому обійти мовчанкою окремі недоліки у праці свого учня. Загальна оцінка праці була досить позитивною. Він погодився з авторським поділом їх на групи: «в зависимости от их содержания, они дают понятие об отношении Петра Великого и Кабинета к делам Тай-

ной Канцелярии, о ее жизни, о московском ее отделении, и иллюстрируют отдельные места текста»³⁸.

Наукові твори О. С. Лаппо-Данилевського завжди були в полі зору В. І. Веретенникова, він постійно цікавився творчістю вчителя і знавав її впливу. В. І. Веретенников підтверджував це, коли, звертаючись листовно до вчителя, 3 лютого 1911 р. писав: «вчера и позавчера я с глубоким интересом изучал по II-й части «Методологии» (что вышло из нея) Ваше конструирование понятия об интерпретации, дополняя мысленно читаемое теми разъяснениями, которые Вы мне делали, — если помните, — при наших разговорах на эту тему осенью в Новгороде. Все это показалось мне страшно интересным и новым по существу (по крайней мере, ни Бернгейм, ни Ланглуа, ни Фриман, ни другие, кого я знаю, ничего подобного не говорили). Если бы мог к Вам зайти, то поделился бы своими некоторыми недоумениями по этому поводу! Но, увы, это пока невозможно!»³⁹.

Учитель і учень мали багато спільних рис: їх виплекало одне середовище, одна культура, дуже схожі соціальні умови. Але головним була духовна спільність, налаштованість на одну хвилю — спільність ідеалів, інтересів, поглядів. Обидва жили наукою, в ній знаходили сенс буття. Вплив О. С. Лаппо-Данилевського на формування В. І. Веретенникова як науковця, дослідника можна вважати визначальним.

¹ Державний архів Воронежської області Росії, ф. 19, оп. 1, спр. 1110, арк. 25-27.

² Державний російський музей, ф. 126, оп. 1, спр. 17, арк. 2.

³ Там само, ф. 145, оп. 1, спр. 95, арк. 2.

⁴ Там само, ф. 145, оп. 1, спр. 95, арк. 1-2.

⁵ Там само, ф. 145, оп. 1, спр. 95, арк. 2.

⁶ Там само.

⁷ Там само, ф. 126, оп. 1, спр. 14, арк. 1

⁸ Чернобаев А. А. Александр Сергеевич Лаппо-Данилевский (1867-1919) // Историки России XVIII-XX веков. — 1997. — Вып. 4. — Архивный информационный бюллетень. № 16: Приложение к журналу «Исторический архив». — М.: 1997. — С. 62. С. 62

⁹ Пресняков А. Е. Александр Сергеевич Лаппо-Данилевский. — Петербург, 1922. — С. 30-32.

¹⁰ Там само. — С. 48.

¹¹ Гревс И. М. Александр Сергеевич Лаппо-Данилевский // Русский исторический журнал. — 1920. — Кн. 6. — С. 46.

¹² Там само. — С. 47.

¹³ Там само. — С. 54.

¹⁴ Там само. — С. 48.

¹⁵ Чернобаев А. А. Лаппо-Данилевский Александр Сергеевич // Историки России. Биографии / Сост., отв. ред. А. А. Чернобаев. — М.: «Российская политическая энциклопедия», 2001. — С. 398.

¹⁶ Там само. — С. 398.

¹⁷ Чернобаев А. А. Александр Сергеевич Лаппо-Данилевский (1867-1919) // Историки России XVIII-XX веков. — 1997. — Вып. 4. — Архивный информационный бюллетень. № 16: Приложение к журналу «Исторический архив». — М.: 1997. — С. 67.

¹⁸ Пресняков А. Е. Александр Сергеевич Лаппо-Данилевский. — Петербург, 1922. — С. 33.

¹⁹ Чернобаев А. А. Лаппо-Данилевский Александр Сергеевич // Историки России. Биографии / Сост., отв. ред. А. А. Чернобаев. — М.: «Российская политическая энциклопедия», 2001. — С. 397.

²⁰ Веретенников В. И. Памяти дорогого учителя // Русский исторический журнал. — 1920. — Кн. 6. — С. 200.

²¹ Там само.

²² Там само. — С. 201.

²³ Там само. — С. 204-205.

²⁴ Там само. — С. 205.

²⁵ Пресняков А. Е. Александр Сергеевич Лаппо-Данилевский. — Петербург, 1922. — С. 52.

²⁶ Санкт-Петербургський філіал Архіву Російської Академії наук, ф. 113, оп. 3, спр. 84, арк. 7.

²⁷ Там само, арк. 8-12.

²⁸ Там само, арк. 12 зв.

²⁹ Державний архів Саратовської області, ф. 332, спр. 820, арк. 1 зв.

³⁰ Там само, арк. 1 зв.

³¹ Там само, арк. 2 зв.

³² Санкт-Петербургський філіал Архіву Російської Академії наук, ф. 113, оп. 3, спр. 84, арк. 21, 21 зв.

³³ ІР НБУВ, ф. X, спр. 1012, арк. 1-2.

³⁴ Там само, арк. 2 зв.

³⁵ Санкт-Петербургський філіал Архіву Російської Академії наук, ф. 113, оп. 3, спр. 84, арк. 55.

³⁶ Державний архів Саратовської області, ф. 332, спр. 820, арк. 3 зв.

³⁷ Веретенников В. И. История Тайной канцелярии Петровского времени. — Харків, 1910. — С. III.

³⁸ Санкт-Петербургський філіал Архіву Російської Академії наук, ф. 113, оп. 3, спр. 84, арк. 1, 1 зв.

³⁹ Там само, арк. 56 зв., 57.